

УДК 37:316.324.8:141.7(045)

Особливості функціонування соціального інституту освіти в інформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз

І.В. ЛИТОВЧЕНКО

Національний авіаційний університет, Київ, E-mail: litwa@bk.ru

Авторське резюме

Стаття присвячена вивченню особливостей соціального інституту освіти в інформаційному суспільстві. Показано, що становлення і розвиток інформаційного суспільства, яке базується на інформації, знаннях та інноваційних технологіях як основних соціально-культурних цінностях, потребує якісного підвищення людського інтелектуального потенціалу, і тим самим обумовлює її важливість у суспільному розвитку.

Автор статті відзначає, що трансформація освіти як соціального інституту в Україні відповідно до вимог інформаційного суспільства передбачає процеси інформатизації освіти, головним завданням якої є створення єдиного інформаційно-освітнього середовища. Процеси інформатизації освіти сприяють реалізації таких важливих її завдань, як формування й розвиток компетентності, світогляду, творчого мислення тощо.

Показано, що сучасні інформаційні технології є основою процесу інформатизації освіти, реалізація якого передбачає: підвищення ефективності навчального процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації, покращення якості навчання за допомогою більш повного використання доступної інформації, досягнення необхідного рівня професіоналізму в оволодінні засобами інформаційно-комунікаційних технологій, інтеграцію різноманітних видів діяльності в межах єдиної методології, що ґрунтується на використанні інформаційних технологій, підготовку всіх учасників навчального процесу до умов життєдіяльності в інформаційному суспільстві тощо.

Ключові слова: освіта, соціальний інститут, трансформація, інформаційне суспільство, інформаційні технології, інформатизація освіти.

Features of social institute of education in the information society: socio-philosophical analysis

I.V. LYTOVCHENKO

National aviation university, Kiev, Ukraine, E-mail: litwa@bk.ru

Abstract

This article is devoted to the study of the features of a social institution of education in the information society. It is shown that the formation and development of the information society based on information, knowledge and innovative technologies as key socio-cultural values, needs qualitative improvement of human intellectual capacity, and thus determines its importance in social development.

© І.В. Литовченко, 2016

The author notes that the transformation of education as a social institution in Ukraine in accordance with the requirements of the information society provides education informatization process, whose main objective is creating a single information-educational environment. The process of informatization of education contribute to the implementation of such important tasks as the formation and development of competence, vision, creative thinking and so on.

It is shown that modern information technology is the foundation for the informatization of education, the implementation of which provides: improving the efficiency of educational process on the basis of its individualization and intensification, improvement of quality of learning through better use of available information, to achieve the required level of professionalism in mastering the means of information and communication technologies integration of various activities within a unified methodology based on the use of information technology, training all participants of the educational process to the conditions of life in the information society and so on.

Keywords: education, social institute, transformation, informative society, information technologies, informatization of education.

Постановка проблеми. Важливим соціальним інститутом інформаційного суспільства є система освіти. В сучасну епоху роль освіти як соціального інституту суттєво зростає: її зміст, функціонування, спрямованість і ефективність можуть визначати перспективи розвитку людства. Сучасне суспільство, яке характеризується швидкими темпами розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, дає нові можливості для розвитку особистості, а також її освіти. Інформатизація життя суспільства в принципі сприяє його гуманізації та реалізації людського потенціалу в суспільному розвитку. В добу інформаційного суспільства освіта впливає на статус особистості, сприяє соціальній мобільності та створенню рівних умов навчання; особистісні досягнення визначаються незалежно від класової, расової, релігійної, статевої приналежності. Відсутність будь-яких обмежень породжує зростання попиту на освітні послуги за рахунок збільшення кількості навчально-виховних закладів та розширення сфери їх діяльності.

Дослідження соціальних проблем освіти в інформаційному суспільстві є особливо важливими, адже дозволяють виявити основні проблеми й тенденції розвитку системи освіти в сучасному суспільстві. Актуальним у нових умовах стає визначення стратегічних цілей українського суспільства в сфері освіти та виховання, вивчення досягнень світового педагогічного досвіду, а також його застосування з урахуванням традицій вітчизняної системи освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти дослідження проблем освіти як соціального інституту в своїх роботах розглядали зарубіжні й вітчизняні вчені: Ж.Аллак, Р.Акофф, З.Бжезинський, Ю.Борцов, І.Гавриленко, Б.Гершунський, В.Димитренко, Е.Дюркгейм, Г.Зборовський, С.Колесніков, Ф.Кумбс, В.Лісовський, М.Лукашевич, Т.Парсонс, М.Руткевич, Б.Саймон, Н.Смелзер, Ж.Тощенко, В.Турченко, В.Шубкін, О.Хомерікі та ін.

Дослідження проблем функціонування соціальних інститутів, інституційних транс-

формацій, механізмів інституційних змін знаходяться на даний час у стані серйозних методологічних пошуків, що особливо відчувається у науковій думці пострадянських країн, де ці процеси протікають особливо гостро та неоднозначно. Важливо зауважити, що в Україні вивченню інституційних процесів присвячено низку серйозних наукових робіт вітчизняних соціологів Є.Головахи та Н.Паніної [3, с. 5-22].

Дослідженням процесів трансформації освіти як соціального інституту присвячені роботи Є.Астахової, Н.Крятової, І.Мочалова, В.Мяснікова, В.Онопrienка, В.Серікова, В.Харчевої, Ф.Шерегі тощо. Проведений аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел дозволяє зробити висновок, що проблема вивчення особливостей функціонування соціального інституту освіти в інформаційному суспільстві є порівняно новою темою в арсеналі соціально-філософського знання.

Мета дослідження – виявлення особливостей функціонування інституту освіти в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи особливості функціонування соціального інституту освіти в сучасному суспільстві важливо зауважити, що соціальна філософія акцентує увагу переважно на загальних питаннях взаємодії суспільства та системи освіти, визначає її місце і роль у соціальній системі на основі вивчення: чинників становлення, розвитку і функціонування різних систем освіти; впливу науково-технічного прогресу; функцій освіти як соціального інституту; особливостей соціальної мобільності; сутності системи освіти у процесі соціального відтворення і трансформації соціальної структури; взаємозв'язків і взаємодії системи освіти з іншими соціальними інститутами суспільства тощо.

Освіта як соціальний інститут являє собою стійку форму організації суспільного життя і спільної діяльності індивідів, що включає в себе сукупність осіб і установ, наділених владою й матеріальними засобами (на основі діючих визначених норм, правил і принципів) з метою реалізації соціальних функцій та ролей, управління й соціального контролю в проце-

сі здійснення навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості з подальшим оволодінням нею професією, спеціальністю, кваліфікацією тощо. В епоху інформаційного суспільства система освіти стає головним соціальним інститутом, змінюються сутнісні взаємозв'язки освіти і суспільства в цілому. Але при цьому суттєво збільшується значення особистісної складової суспільного прогресу, що, в свою чергу, призводить до змін форми і змісту освітніх процесів, структури взаємодії суб'єктів і – першочергово – функціонального призначення системи [1, с. 7].

Основою функціонування освіти як соціального інституту є задоволення потреб у навчанні, вихованні, соціалізації, професійній підготовці, що носять як індивідуально-особистісний, так і суспільний характер та реалізуються певними особами й навчальними закладами в їх практичній освітній діяльності [5]. Ефективне функціонування інституту освіти може забезпечуватися завдяки знаходженню балансу між необхідністю підтримувати стабільність своєї структури і необхідністю змінюватись відповідно до вимог часу, що висувуються суспільством і певними соціальними групами. Поряд із зовнішніми вимогами існують ще й внутрішні, вимоги власне інституту, які можуть виступати як обмеження з боку структурних підсистем, щодо виконуваних функцій, обумовлених стійкими взаємозв'язками.

Інститут освіти у своїй діяльності орієнтується на задоволення, реалізацію таких соціально важливих потреб, як потреба економічної сфери в підготовці професійних кадрів працівників, потреба населення в здобутті освіти відповідно до запитів часу й суспільства, потреба держави в політичній соціалізації населення щодо політичного устрою країни тощо. Інформаційно-технологічний розвиток сучасного суспільства зумовлює потребу в постійному оновленні знань та підвищенні кваліфікації, що перетворює освіту в неперервний процес протягом усього життя індивіда.

Зміни, що відбуваються сьогодні в суспільстві, позначаються і на особливостях функціонування освіти як соціального інституту. Нові вимоги, що висувуються суспільством у системі освіти, приводять до її змін у структурі й характері функціонування. Такі зміни Н. Кротова поділяє на випадкові та стійкі, що мають характер тенденцій, які можуть визначати напрямки розвитку. Найбільш стійкими компонентами інституту освіти вчена визначає такі його структурні підсистеми: дошкільну, навчальну, середню спеціальну і вищу освіту, управління освітою, а також системоутворюючі зв'язки між ними. Найбільш динамічними компонентами інституту освіти є елементи і зв'язки всередині вищезазначених підсистем, оскільки вимоги соціального середовища, які

постійно змінюються, перш за все, впливають саме на окремі підсистеми і меншою мірою на всю систему освіти в цілому. Важливо зауважити, що максимальні соціальні вимоги та очікування пов'язані з діяльністю підсистеми вищої освіти, що знаходить своє вираження в якісних і кількісних змінах характеру її функціонування [5].

До кінця ХХ століття інститут освіти зайняв провідне місце в загальній стратегії розвитку сучасної цивілізації. Є. Астахова зазначає, що сьогодні освіта виступає в якості провідного механізму соціокультурної спадкоємності в розвитку суспільства; основи відтворення духовного потенціалу держави і розвитку індивіда; пересічної потреби, форми життя людини в суспільстві, що змінюється; бази збереження історичної і національно-етичної самоідентифікації народу; базису сучасної економіки – інтелектуально-науково-та освітньою; основи національної безпеки; головного механізму відтворення і розвитку суспільного інтелекту [1, с. 11]. У сучасному суспільстві система освіти як соціальний інститут забезпечує систематичну багатоаспектну взаємодію індивіда та суспільства, сприяє успішній соціалізації, формуванню гуманістичної спрямованості соціальних процесів.

Успішна, ефективна діяльність вітчизняних навчально-виховних закладів та їх адаптація до міжнародних правил функціонування, на думку Е.Герасимової, неможлива без використання сучасних технологічних розробок в інформаційній галузі [2, с. 36]. Так, сьогодні інтенсивний розвиток мас-медіа, програмного забезпечення і комп'ютерних технологій розширює у сфері освіти їх можливості з організації навчально-виховного процесу молоді, пропагування морально-духовних цінностей людини й здорового способу життя.

Інформатизація навчального процесу є важливим критерієм успішності та ефективності сучасного навчально-виховного процесу. Цивілізація перейшла в епоху інформаційних технологій. Слушною є думка І.Мочалова й В.Онопрієнко стосовно того, що інформатизація пов'язана з народженням нового світу, з новими алгоритмами розвитку, з новими індивідуальними, соціальними, науковими технологіями, з різким зниженням часу деактуалізації знань. Віртуальна реальність, моделювання, імітація, комп'ютерні ігри, підручники, програми, засоби масової інформації вийшли на перший план. Основною метою інформатизації освіти є глобальна раціоналізація інтелектуальної діяльності, радикальне підвищення ефективності і якості підготовки спеціалістів тощо. Смісл інформатизації освіти – формування нової інформаційної культури мислення шляхом індивідуалізації освіти, тобто підготовка своїх кадрів до повноцінної участі в суспільній та професійній сферах жит-

тедіяльності в умовах інформаційного суспільства. Інформатизація навчального процесу – це процес реалізації комплексу матеріальних та соціально-педагогічних інновацій, пов'язаних з використанням у навчальному процесі інформаційних технологій, а саме: інформаційної продукції на аудіо-, відео- та цифрових носіях за допомогою відповідної техніки і необхідних педагогічних технологій. З інформатизацією слід пов'язувати зміни системних якостей сфери освіти, перш за все вищої школи з метою підвищення її чутливості до інновацій, надання можливостей активного цілеспрямованого використання світових інформаційних потоків, нових можливостей впливати на свою освітню, наукову, професійну траєкторію, а з ними й на історичну траєкторію країни [6, с. 16-17]. Важливою умовою успішності навчально-виховного процесу є інтеграція сучасних інформаційно-комунікативних технологій в методику і методологію навчання. Суб'єкти навчально-виховного процесу повинні максимально залучати новітні технології як у формі методичних засобів, так і методологічних принципів освіти. Зміни, що відбуваються сьогодні в суспільстві, вимагають постійного зростання та вдосконалення рівня підготовленості науково-педагогічного складу, що передбачає участь у наукових симпозиумах, конференціях, круглих столах, відвідування лекцій видатних учених, знайомство з науковою літературою та інноваційними розробками. В свою чергу об'єкти навчально-виховного процесу повинні розуміти інноваційні технології як спосіб забезпечення повноцінних і рівних можливостей щодо здобуття якісної освіти, який надає їм автономності, свободи, дозволяє сформувати індивідуальний графік, темп і обсяг вивчення кожної дисципліни. Тільки так, на думку С.Ягодзінського, вдасться реалізувати основне завдання сучасної освіти – перейти від трансляції наукових знань до цілеспрямованого вільного оперування ними, до пошуку шляхів трансформації його на інноваційну інформацію, яка може бути ефективно використана в певних сферах суспільного життя: економіці, політиці, мистецтві, освіті, науці тощо [7, с. 86].

Л.Дротянко справедливо відзначає, що відповідній теоретичній підготовці фахівців у різних соціальних практиках на основі застосування інформаційно-комп'ютерних технологій може сприяти: гармонійне поєднання фундаментальних і прикладних наукових дисциплін у навчальному процесі університетів; справжнє поєднання академічної й університетської науки через виконання спільних наукових програм, запрошення для викладання провідних учених з Академії наук; змістовна, а не формальна, адаптація системи вищої освіти України до передового досвіду діяльності університетів, перш за все Європи; більш сміливе впровадження новітніх інформаційних технологій у навчальний процес [4, с. 8]. Отже, впровадження новітніх технологій в навчально-виховних закладах дає можливість молоді адаптуватися до складних і суперечливих процесів, що відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві. Система освіти сучасного суспільства не лише наповнює своїх підопічних якісною інформацією, але й робить їх співучасниками повноцінної, професійної взаємодії з різноманітними проявами інформаційного простору.

Висновки. Освіта є важливою сферою життєдіяльності людей, що нерозривно взаємопов'язана з іншими важливими підсистемами суспільства (економічною, політичною тощо); від неї залежать рівень життя суспільства, культурні надбання та цінності, розвиток і досягнення держави. Розглядаючи особливості функціонування інституту освіти, доречно зауважити, що визначальним фактором суспільного життя в інформаційному суспільстві є наукове знання. Воно витісняє фізичну та механізовану працю в її ролі фактора вартості товарів та послуг. Економічні й соціальні функції капіталу поступово переходять до інформації, результатом чого ядром соціальної організації, провідним соціальним інститутом стає університет як центр виробництва, переробки та накопичення знань. Промислові корпорації втрачають свою значимість в інформаційному суспільстві. Сьогодні саме рівень знань, а не власність стає визначальним фактором соціальної диференціації в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Астахова Е.В. Трансформация социальных функций высшего образования в современных условиях / Е.В. Астахова. – Х. : ХГИ «НУА», 1999. – 74 с.
2. Герасимова Е.М. Економічне знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз / Е.М. Герасимова. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2008. – 336 с.
3. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. Головаха, Н. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 16.
4. Дротянко Л.Г. Інформаційне суспільство і сучасний університет / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету: Зб. наук. праць. – № 2 (6). – К.: Вид-во «НАУ-друк», 2007. – С. 5-9.
5. Крятова Н.В. Модернизация института образования в современном российском обществе: автореф. дисс. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.04 «Соц. структура, соц. ин-ты и процессы» [Электронный ресурс] / Н.В. Крятова – Волгоград, 2005. – 28 с. – Режим доступа до ресурса: <http://www.dissertcat.com/content/modernizatsiya-instituta-obrazovaniya-v-sovremennom-rossiiskom-obshchestve>.

6. Мочалов І.І. Проблеми вищої школи в інтерпретації В.І.Вернадського і сучасність / І.І. Мочалов, В.І. Онопрієнко // Вісник Національного авіаційного університету. – № 2 (6). – К.: «НАУ-друк», 2007. – С. 13-18.
7. Ягодзінський С.М. Сумнівний гуманізм інформаційного суспільства / С.М. Ягодзінський // Гуманістичний вимір інформаційного суспільства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції [Філософські семінари]. – Полтава: ПолтНТУ, 2008. – Вип. 7. – С. 82-89.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2016

REFERENCES:

1. Astahova, E.V., 1999. Transformazija socialnyh funkcij vyshego obrazovania v sovremenyh usloviah (The transformation of the social functions of higher education in modern conditions). HGI «NUA», Kharkov (in Russian).
2. Gerasimova, E.M., 2008. Ekonomichne snanja u diskursi stanovlenja globalisovanogo svitu : socialno-filosofskij analiz (Economic knowledge in the discourse of becoming globalized world: social and philosophical analysis). CHDIEU, Chernigiv (in Ukrainian).
3. Golovaha, E., Panina, N., 2001. Postsovetskaya deinstytucionalizacija i stanovlenie novih socialnyh institutov v ukraïnskom obschestve (The post-Soviet de-institutionalization and the emergence of new social institutions in the Ukrainian society). Soziologia : teoria, metody, marketing 4, 16 (in Russian).
4. Drotjanko, L.G., 2007. Informacijne suspilstvo i suchasnyj universitet (Information society and contemporary university). Visnyk Nazionalnogo aviazionogo universitetu: Zbirnyk naukovykh praz' 2 (b). Vyd-vo Nazionalnogo aviazionogo universitetu «NAU-druk», 5-9. Kiev (in Ukrainian).
5. Krjatova, N. V., 2005. Modernizacija institute obrazovania v sovremenom rosijskom obschestve : avtoref. dis. na sdotutja nauk. Stupenja kand. soz. nauk: spec. 22.00.04 «Sozialnaja struktura, socialnye instituty i prozesy» (Modernization of the Institute of Education in the modern Russian society: the Author. diss. ... Cand. Sociology. Sciences: spec. 22.00.04 «Socialist. structure, social. in-you and processes»). Volgograd. Access : <http://www.dissercat.com/content/modernizatsiya-instituta-obrazovaniya-v-sovremennom-rossiiskom-obschestve>. (in Russian).
6. Mochalov, I.I., Onoprienko, V.I., 2007. Problemy vyschoji shkoly v interpretacii V.I.Vernandskogo i suchasnist' (Problems of high school in the interpretation of Vernadsky and modernity). Visnyk Nazionalnogo aviazionogo universitetu №2(b). Vyd-vo Nazionalnogo aviazionogo universitetu «NAU-druk», 13-18. Kiev (in Ukrainian).
7. Jagodzinskij, S.M., 2008. Sumnivnyj gumanizm informacijnogo suspilstva (Doubtful humanism Information Society). Gumanistychnyj vymir informacijnogo suspilstva: Materialy Vseukrains'koji naukovopraktichnoji Internet-konferencii [Filosofs'ki seminary]. PoltNTU, 7, 82-89. Poltava (in Ukrainian).

Литовченко Ірина Василівна - кандидат філософських наук, доцент
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1,
E-mail: litwa@bk.ru

Lytovchenko Iryna Vasylivna – PhD in philosophy, associate professor
National aviation university
Address: 1, Komarova Av., Kiev, 03680, Ukraine
E-mail: litwa@bk.ru